

DR JOSEF NOŽIČKA

# **HOSPODÁŘSKÝ A MĚNOVÝ VÝVOJ NAŠICH ZEMÍ**

PŘEHLEDNÁ STUDIE

1946

ORBIS-PRAHA

# Obsah

|                                                                                    |     |
|------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Úvodem . . . . .                                                                   | 7   |
| 1. Keltské, římské a byzantské mince v našich zemích .                             | 11  |
| 2. Nejstarší české mince denárové . . . . .                                        | 13  |
| 3. České a moravské brakteáty . . . . .                                            | 20  |
| 4. Zavedení grošů . . . . .                                                        | 23  |
| 5. Za lucemburských králů . . . . .                                                | 29  |
| 6. Údobí husitských válek . . . . .                                                | 41  |
| 7. Úsilí Jiřího Poděbradského o nápravu české měny .                               | 49  |
| 8. Za panování králů jagellonských . . . . .                                       | 51  |
| 9. Měnová politika Ferdinanda I. . . . .                                           | 54  |
| 10. Mincovní poměry u nás v l. 1564—1618 . . . . .                                 | 74  |
| 11. Středoevropské poměry hospodářské a měnové za tři-<br>cetileté války . . . . . | 83  |
| 12. Ke kaladě r. 1623 . . . . .                                                    | 87  |
| 13. Počátky merkantilismu u nás . . . . .                                          | 100 |
| 14. Měnové poměry v době barokní . . . . .                                         | 105 |
| 15. Celková finanční situace našich zemí v l. 1705—40                              | 114 |
| 16. Měnové poměry u nás v l. 1705—40 . . . . .                                     | 117 |
| 17. Hospodářská politika Marie Terezie . . . . .                                   | 121 |
| 18. Měnové reformy tereziánské . . . . .                                           | 128 |
| 19. Na úsvitě fysiokratismu . . . . .                                              | 137 |

|                                                                             |     |
|-----------------------------------------------------------------------------|-----|
| 20. Hospodářský vývoj našich zemí v l. 1791—1816 . . . . .                  | 142 |
| 21. Okolo státního bankrotu . . . . .                                       | 146 |
| 22. Naše země v nadcházejícím údobí liberalismu . . . . .                   | 159 |
| 23. Založení Rakouské národní banky . . . . .                               | 164 |
| 24. Snahy o české obrození hospodářské . . . . .                            | 176 |
| 25. Nové údobí státovek . . . . .                                           | 192 |
| 26. Přehled hospodářského vývoje našich zemí v l. 1892<br>až 1918 . . . . . | 225 |
| 27. Od zavedení korunové měny do konce světové války . . . . .              | 231 |
| Přílohy . . . . .                                                           | 245 |
| Index . . . . .                                                             | 254 |
| Vysvětlivky k textu . . . . .                                               | 278 |
| Vyobrazení                                                                  |     |

## Úvodem

Máme dosti monografií o jednotlivých druzích peněz, máme i ucelené přehledy českého a moravského mincovnictví, ale soustavné zpracování vývoje měnových poměrů v našich zemích nám dosud chybí. A není divu. Vždyť práce taková patří k nejobtížnějším vědeckým úkolům, předpokládajícím široké vzdělání nejen historické, nýbrž i národohospodářské. Většina dosavadních prací numismatických se zabývala především zevními stránkami peněz, jakostí a vahou jejich kovů a po případě i s tím souvisejícími otázkami mincovně technickými. Funkce peněz v životě lidské společnosti, jejich vliv na vývoj hospodářského, sociálního a kulturního dění, častá souvislost měny s důležitými politickými problémy a snahami vládců, dále zjištění kupní hodnoty peněz doma i za hranicemi, vztahy peněz k vytváření domácího i zahraničního obchodu a pátrání, jak dalece jednotlivé druhy měny plnily svůj úkol zprostředkovatele hospodářských styků — to vše jsou otázky, jejichž řešení je podmínkou uceleného vyprávění dějin peněz, které nás jistě dovedou k poznání mnohých dosud mylně vykládaných fakt.

K tomuto širšímu pojetí úkolů numismatických prací dal u nás první podnět prof. J. Šusta svým obsáhlým výkladem příčin a důsledků, souvisejících s ražením pražských grošů. V prvním díle této své „středověké historie našeho kraje“, volně nadepsané „Dvě knihy českých dějin“, obsáhle vyložil vztahy celého řádu sociálního a hospodářského k současným měnovým



poměrům. Proto lze Šustovu kapitolu s nadpisem „Groše pražské“ považovati za první úspěšný pokus tohoto druhu. V novější době potřebu takového vypsání dějin peněz zdůrazňoval též přední náš vědecký pracovník numismatický doc. dr. G. Skalský, správce numismatické sbírky Národního musea v Praze, jenž v tomto směru probádal a ve svých pracích důkladně osvětlil (denárovou dobu) našeho mincovnictví. „O podstatě a úkolech numismatiky“ napsal Skalský pozoruhodný příspěvek do „Sborníku prací věnovaných prof. dr. G. Friedrichovi k šedesátým narozeninám“ (Praha 1931). Poněvadž zájem většiny našich numismatiků byl upřen hlavně ke starším údobím českého mincovnictví, bohaté novověké prameny k dějinám našich peněz jsou dosud neprobádány. A tak celkové zpracování tohoto tematu, které nám teprve umožní nové výhledy do hospodářských i sociálních dějin a zároveň otevře nové perspektivy, osvětlující různé souvislosti událostí politických a kulturních, zůstalo jednou z nejnaléhavějších potřeb našeho moderního dějepísectví. Zmíněný již samozřejmý předpoklad obšírné znalosti tak mnohých problémů, jejichž výslednicí byly měnové poměry, jest hlavní příčinou, že k sepsání díla, které má nám vyliciti vývoj měnových poměrů v Čechách i na Moravě, bude třeba několikaletého systematického studia, při němž budou vyčerpány všechny zachované prameny v archívech domácích i zahraničních. Zvláště bude nutno probádati otázky, souvisící s vývojem cen, podle něhož bude možno stanovit i vývin kupní síly peněz v jednotlivých údobích. Tento výzkum cen v minulosti musí býti široce založen podle vědeckých metod, osvědčených již při podobných akcích ve Francii, v Rakousku, v Polsku a j. Stejně důležitým úkolem bude studium našeho zahraničního obchodu a jeho souvislosti s našimi valutovými poměry i kursem českých peněz v cizině.

Rovněž objasnění finančního hospodaření jednotlivých panovníků a způsobu úhrady státních vydání přispěje značně k poznání mnohé z dosud neznámých složek, určujících měnovou politiku našich vládců. Konečně i náležité ilustrační vypravení takovéto práce bude nezbytnou podmínkou její úplnosti.<sup>1</sup>

Předkládaný stručný přehled měnových poměrů v našich zemích jest pouze kostrou, k jejímuž sestavení bylo použito starší i novější literatury doplněné archivními prameny.

Teprve probádání všech nadhozených otázek v celé jejich šíři a hloubce umožní nám definitivní zpracování díla v naznačené již koncepci. Protože měnové poměry těsně souvisí s celkovou hospodářskou situací a protože nemáme dosud práci, které by soustavněji líčily vývoj našich poměrů hospodářských, bylo nutno zvláště v novější době předeslati stručné výklady o hospodářském vývoji našich zemí.

I když nebylo možno rozvinouti je v žádoucí šíři a sledovati při nich též sociální reflexy měnových a hospodářských poměrů

<sup>1</sup> Nutno jen litovati, že pro trvajících ještě nepřístupnost numismatických sbírek i nedostatek vhodného papíru bylo možno do této práce zařaditi jen několik ukázek mincí a papírových peněz. Pokud se týče mincí, odkazují čtenáře na uvedenou zde literaturu, zvláště pak na instruktivní obrazové přílohy *Skalského* „Stručného přehledu vývoje českého mincovnictví“ (Praha 1937), jehož několika reprodukcí bylo s laskavým svolením autora použito v této studii. K reprodukcím papírových peněz poskytla mi péčí řed. ing. *Mir. Valiny* potřebný materiál tiskárna bankovek při Národní bance čs. Při této příležitosti vzdávám upřímný dík doc. dr. *G. Skalskému*, jehož vzácně ochotné pomoci vděčím za objasnění mnohých numismatických problémů, dále býv. guvernérů Nár. banky dr. *Lad. Fr. Dvořákovi*, vrch. řed. Nár. banky dr. *L. Chmelovi*, řed. ing. dr. *Miloši Hornovi*, ing. dr. *Zd. Blažejovi* rovněž z Nár. banky, prof. dr. *V. Chytilovi*, řed. ing. *M. Valinovi*, dr. *Em. Nohejlové*, doc. dr. *V. Černému* ze Státního archivu zemědělského v Praze a všem, kdož mi přispěli radou i pomocí při této práci, jakož i České společnosti národohospodářské za její vydání.

*v jednotlivých údobích, jak to bylo původně zamýšleno, přece doufám, že se mi alespoň částečně podařilo naznačiti náš novodobý hospodářský vývoj v jeho hlavních rysech. Máme tu příležitost poznati, jak dnes již dávno překonaný merkantilism byl ve skutečnosti na svou dobu vzhledem k předcházejícím poměrům značným pokrokem a s jakými překážkami se pak dostával k moci liberalismus dnes již také překonaný. Zamyslíme-li se hlouběji nad hospodářským vývojem, zjišťujeme, že lidstvo spěje od původního čirého sobectví a bezohledného uplatňování fysické moci jednotlivců k opravdové hospodářské demokracii a k cílevědomé spolupráci všech národů, od malých hospodářských jednotek až k nastávajícímu systému plánovaného a s hlediska sociálního spravedlivě řízeného hospodářství světového. Je na nás, abychom se všemožně přičinili o čestné místo našeho národa v tomto světovém vývoji.*

## 1. Keltské, římské a byzantské mince v našich zemích

Podle dosavadních výsledků bádání archeologického jsou za nejstarší platidlo, vyskytující se na území Čech a Moravy, považovány t. zv. *duhovky*, malé to, ze zlata lité peníze miskovitého tvaru, o průměru 6—19 mm. Na duhovkách sice nenajdeme nápisů, ale přece bývají ozdobeny neumělými obrazy hada, slunce, půlměsíčku a pod.<sup>2</sup> Jejich původ bývá kladen do I. století před Kristem a soudí se, že je zhotovovali keltští Bojové, obývající tehdy naši vlast.

V prvních pěti stoletích po Kristu se dostávají do Čech i na Moravu též římské mince. Jejich výskyt v Čechách<sup>3</sup> i na Moravě<sup>4</sup> nám ukazuje, kudy vedly tehdejší obchodní cesty. Jedna

<sup>2</sup> Viz G. Skalský, Stručný přehled vývoje českého mincovnictví, str. 5, dr. J. Pič, Čechy na úsvitě dějin, sv. 2, str. 9—26, dr. J. Dobiáš, Nový nález zlatých „duhovek“ (Numismatický časopis čs. II, str. 1—7) a ing. Lad. Červinka, Mince a mincovnictví markrabství Moravského, str. 9. Nejvýznamnějším dílem, pojednávajícím o duhovkách, je práce Rud. Paulsena „Die Ostkeltischen Münzprägungen. Die Münzprägungen der Boier“ (vyšla r. 1933 ve Vídni a v Lipsku).

<sup>3</sup> Viz dr. J. Schráníl, Soupis nálezů antických mincí v Čechách. Památky archeologické, XXVIII, 125—139. Týž autor napsal o tom další studii Nálezy antických mincí v Čechách a význam jejich pro datování, Numismatický časopis čs. I, 23 a n. Práce Schránílovy doplnili Jos. Ječný (Antické mince na českém jihozápadě, Numismatický časopis čs. II, 8 až 20), Jos. Štolba (Soupis nálezů antických mincí na Kolínsku a starodávné obchodní cesty okresem Kolínským, Numismatický časopis čs. VI, 10—28) a J. Ječný (Nález antických mincí u Polné, Numismatický časopis čs. IV, 45—46).

<sup>4</sup> O nálezech moravských pojednává studie J. Skutila „Soupis antických mincí nalezených na Moravě“ (Numismatický časopis čs. III, 113

4. el un  
6-19-  
obry  
Tst. f  
kto b

T-V  
st. pol  
Rudolf  
CM



T  
II  
z těchto nejstarších stezek vedla od Mohanu k pramenům Ohře, podle ní k Labi a dále přes Pětipsy, Hředle, Čičovice ku Praze. Další dvě nejvýznačnější cesty vedly Moravou, první od Carnunta (záp. od vtoku Moravy do Dunaje) proti toku Moravy k údolí Odry a Visly, druhá vedla od dolního toku Dyje podle Svatky až do Čech, odtud přes Chotěboř, Čáslav, Kutnou Horu, Pečky, Plaňany, Dobřichov, Líbeznice, Odolenu Vodu, Zlonice, Černěves, Teplice, Chlum a podél Mohelnice k Labi.

20 T Tyto hlavní cesty byly vzájemně spojeny pobočními stezkami (na př. Čáslav—Poděbrady—Hradec Králové—Česká Skalice—Nisa, Dyje—Slavonice—Jindřichův Hradec—České Budějovice, Řezno—Plzeň—Rakovník—Slaný, kde navazovala na cestu labskou).

2 Polabí  
2 byzantské  
4  
1  
2  
3  
4  
5  
6  
7  
8  
9  
10  
11  
12  
13  
14  
15  
16  
17  
18  
19  
20  
21  
22  
23  
24  
25  
26  
27  
28  
29  
30  
31  
32  
33  
34  
35  
36  
37  
38  
39  
40  
41  
42  
43  
44  
45  
46  
47  
48  
49  
50  
51  
52  
53  
54  
55  
56  
57  
58  
59  
60  
61  
62  
63  
64  
65  
66  
67  
68  
69  
70  
71  
72  
73  
74  
75  
76  
77  
78  
79  
80  
81  
82  
83  
84  
85  
86  
87  
88  
89  
90  
91  
92  
93  
94  
95  
96  
97  
98  
99  
100  
101  
102  
103  
104  
105  
106  
107  
108  
109  
110  
111  
112  
113  
114  
115  
116  
117  
118  
119  
120  
121  
122  
123  
124  
125  
126  
127  
128  
129  
130  
131  
132  
133  
134  
135  
136  
137  
138  
139  
140  
141  
142  
143  
144  
145  
146  
147  
148  
149  
150  
151  
152  
153  
154  
155  
156  
157  
158  
159  
160  
161  
162  
163  
164  
165  
166  
167  
168  
169  
170  
171  
172  
173  
174  
175  
176  
177  
178  
179  
180  
181  
182  
183  
184  
185  
186  
187  
188  
189  
190  
191  
192  
193  
194  
195  
196  
197  
198  
199  
200  
201  
202  
203  
204  
205  
206  
207  
208  
209  
210  
211  
212  
213  
214  
215  
216  
217  
218  
219  
220  
221  
222  
223  
224  
225  
226  
227  
228  
229  
230  
231  
232  
233  
234  
235  
236  
237  
238  
239  
240  
241  
242  
243  
244  
245  
246  
247  
248  
249  
250  
251  
252  
253  
254  
255  
256  
257  
258  
259  
260  
261  
262  
263  
264  
265  
266  
267  
268  
269  
270  
271  
272  
273  
274  
275  
276  
277  
278  
279  
280  
281  
282  
283  
284  
285  
286  
287  
288  
289  
290  
291  
292  
293  
294  
295  
296  
297  
298  
299  
300  
301  
302  
303  
304  
305  
306  
307  
308  
309  
310  
311  
312  
313  
314  
315  
316  
317  
318  
319  
320  
321  
322  
323  
324  
325  
326  
327  
328  
329  
330  
331  
332  
333  
334  
335  
336  
337  
338  
339  
340  
341  
342  
343  
344  
345  
346  
347  
348  
349  
350  
351  
352  
353  
354  
355  
356  
357  
358  
359  
360  
361  
362  
363  
364  
365  
366  
367  
368  
369  
370  
371  
372  
373  
374  
375  
376  
377  
378  
379  
380  
381  
382  
383  
384  
385  
386  
387  
388  
389  
390  
391  
392  
393  
394  
395  
396  
397  
398  
399  
400  
401  
402  
403  
404  
405  
406  
407  
408  
409  
410  
411  
412  
413  
414  
415  
416  
417  
418  
419  
420  
421  
422  
423  
424  
425  
426  
427  
428  
429  
430  
431  
432  
433  
434  
435  
436  
437  
438  
439  
440  
441  
442  
443  
444  
445  
446  
447  
448  
449  
450  
451  
452  
453  
454  
455  
456  
457  
458  
459  
460  
461  
462  
463  
464  
465  
466  
467  
468  
469  
470  
471  
472  
473  
474  
475  
476  
477  
478  
479  
480  
481  
482  
483  
484  
485  
486  
487  
488  
489  
490  
491  
492  
493  
494  
495  
496  
497  
498  
499  
500  
501  
502  
503  
504  
505  
506  
507  
508  
509  
510  
511  
512  
513  
514  
515  
516  
517  
518  
519  
520  
521  
522  
523  
524  
525  
526  
527  
528  
529  
530  
531  
532  
533  
534  
535  
536  
537  
538  
539  
540  
541  
542  
543  
544  
545  
546  
547  
548  
549  
550  
551  
552  
553  
554  
555  
556  
557  
558  
559  
560  
561  
562  
563  
564  
565  
566  
567  
568  
569  
570  
571  
572  
573  
574  
575  
576  
577  
578  
579  
580  
581  
582  
583  
584  
585  
586  
587  
588  
589  
590  
591  
592  
593  
594  
595  
596  
597  
598  
599  
600  
601  
602  
603  
604  
605  
606  
607  
608  
609  
610  
611  
612  
613  
614  
615  
616  
617  
618  
619  
620  
621  
622  
623  
624  
625  
626  
627  
628  
629  
630  
631  
632  
633  
634  
635  
636  
637  
638  
639  
640  
641  
642  
643  
644  
645  
646  
647  
648  
649  
650  
651  
652  
653  
654  
655  
656  
657  
658  
659  
660  
661  
662  
663  
664  
665  
666  
667  
668  
669  
670  
671  
672  
673  
674  
675  
676  
677  
678  
679  
680  
681  
682  
683  
684  
685  
686  
687  
688  
689  
690  
691  
692  
693  
694  
695  
696  
697  
698  
699  
700  
701  
702  
703  
704  
705  
706  
707  
708  
709  
710  
711  
712  
713  
714  
715  
716  
717  
718  
719  
720  
721  
722  
723  
724  
725  
726  
727  
728  
729  
730  
731  
732  
733  
734  
735  
736  
737  
738  
739  
740  
741  
742  
743  
744  
745  
746  
747  
748  
749  
750  
751  
752  
753  
754  
755  
756  
757  
758  
759  
760  
761  
762  
763  
764  
765  
766  
767  
768  
769  
770  
771  
772  
773  
774  
775  
776  
777  
778  
779  
780  
781  
782  
783  
784  
785  
786  
787  
788  
789  
790  
791  
792  
793  
794  
795  
796  
797  
798  
799  
800  
801  
802  
803  
804  
805  
806  
807  
808  
809  
810  
811  
812  
813  
814  
815  
816  
817  
818  
819  
820  
821  
822  
823  
824  
825  
826  
827  
828  
829  
830  
831  
832  
833  
834  
835  
836  
837  
838  
839  
840  
841  
842  
843  
844  
845  
846  
847  
848  
849  
850  
851  
852  
853  
854  
855  
856  
857  
858  
859  
860  
861  
862  
863  
864  
865  
866  
867  
868  
869  
870  
871  
872  
873  
874  
875  
876  
877  
878  
879  
880  
881  
882  
883  
884  
885  
886  
887  
888  
889  
890  
891  
892  
893  
894  
895  
896  
897  
898  
899  
900  
901  
902  
903  
904  
905  
906  
907  
908  
909  
910  
911  
912  
913  
914  
915  
916  
917  
918  
919  
920  
921  
922  
923  
924  
925  
926  
927  
928  
929  
930  
931  
932  
933  
934  
935  
936  
937  
938  
939  
940  
941  
942  
943  
944  
945  
946  
947  
948  
949  
950  
951  
952  
953  
954  
955  
956  
957  
958  
959  
960  
961  
962  
963  
964  
965  
966  
967  
968  
969  
970  
971  
972  
973  
974  
975  
976  
977  
978  
979  
980  
981  
982  
983  
984  
985  
986  
987  
988  
989  
990  
991  
992  
993  
994  
995  
996  
997  
998  
999  
1000  
1001  
1002  
1003  
1004  
1005  
1006  
1007  
1008  
1009  
1010  
1011  
1012  
1013  
1014  
1015  
1016  
1017  
1018  
1019  
1020  
1021  
1022  
1023  
1024  
1025  
1026  
1027  
1028  
1029  
1030  
1031  
1032  
1033  
1034  
1035  
1036  
1037  
1038  
1039  
1040  
1041  
1042  
1043  
1044  
1045  
1046  
1047  
1048  
1049  
1050  
1051  
1052  
1053  
1054  
1055  
1056  
1057  
1058  
1059  
1060  
1061  
1062  
1063  
1064  
1065  
1066  
1067  
1068  
1069  
1070  
1071  
1072  
1073  
1074  
1075  
1076  
1077  
1078  
1079  
1080  
1081  
1082  
1083  
1084  
1085  
1086  
1087  
1088  
1089  
1090  
1091  
1092  
1093  
1094  
1095  
1096  
1097  
1098  
1099  
1100  
1101  
1102  
1103  
1104  
1105  
1106  
1107  
1108  
1109  
1110  
1111  
1112  
1113  
1114  
1115  
1116  
1117  
1118  
1119  
1120  
1121  
1122  
1123  
1124  
1125  
1126  
1127  
1128  
1129  
1130  
1131  
1132  
1133  
1134  
1135  
1136  
1137  
1138  
1139  
1140  
1141  
1142  
1143  
1144  
1145  
1146  
1147  
1148  
1149  
1150  
1151  
1152  
1153  
1154  
1155  
1156  
1157  
1158  
1159  
1160  
1161  
1162  
1163  
1164  
1165  
1166  
1167  
1168  
1169  
1170  
1171  
1172  
1173  
1174  
1175  
1176  
1177  
1178  
1179  
1180  
1181  
1182  
1183  
1184  
1185  
1186  
1187  
1188  
1189  
1190  
1191  
1192  
1193  
1194  
1195  
1196  
1197  
1198  
1199  
1200  
1201  
1202  
1203  
1204  
1205  
1206  
1207  
1208  
1209  
1210  
1211  
1212  
1213  
1214  
1215  
1216  
1217  
1218  
1219  
1220  
1221  
1222  
1223  
1224  
1225  
1226  
1227  
1228  
1229  
1230  
1231  
1232  
1233  
1234  
1235  
1236  
1237  
1238  
1239  
1240  
1241  
1242  
1243  
1244  
1245  
1246  
1247  
1248  
1249  
1250  
1251  
1252  
1253  
1254  
1255  
1256  
1257  
1258  
1259  
1260  
1261  
1262  
1263  
1264  
1265  
1266  
1267  
1268  
1269  
1270  
1271  
1272  
1273  
1274  
1275  
1276  
1277  
1278  
1279  
1280  
1281  
1282  
1283  
1284  
1285  
1286  
1287  
1288  
1289  
1290  
1291  
1292  
1293  
1294  
1295  
1296  
1297  
1298  
1299  
1300  
1301  
1302  
1303  
1304  
1305  
1306  
1307  
1308  
1309  
1310  
1311  
1312  
1313  
1314  
1315  
1316  
1317  
1318  
1319  
1320  
1321  
1322  
1323  
1324  
1325  
1326  
1327  
1328  
1329  
1330  
1331  
1332  
1333  
1334  
1335  
1336  
1337  
1338  
1339  
1340  
1341  
1342  
1343  
1344  
1345  
1346  
1347  
1348  
1349  
1350  
1351  
1352  
1353  
1354  
1355  
1356  
1357  
1358  
1359  
1360  
1361  
1362  
1363  
1364  
1365  
1366  
1367  
1368  
1369  
1370  
1371  
1372  
1373  
1374  
1375  
1376  
1377  
1378  
1379  
1380  
1381  
1382  
1383  
1384  
1385  
1386  
1387  
1388  
1389  
1390  
1391  
1392  
1393  
1394  
1395  
1396  
1397  
1398  
1399  
1400  
1401  
1402  
1403  
1404  
1405  
1406  
1407  
1408  
1409  
1410  
1411  
1412  
1413  
1414  
1415  
1416  
1417  
1418  
1419  
1420  
1421  
1422  
1423  
1424  
1425  
1426  
1427  
1428  
1429  
1430  
1431  
1432  
1433  
1434  
1435  
1436  
1437  
1438  
1439  
1440  
1441  
1442  
1443  
1444  
1445  
1446  
1447  
1448  
1449  
1450  
1451  
1452  
1453  
1454  
1455  
1456  
1457  
1458  
1459  
1460  
1461  
1462  
1463  
1464  
1465  
1466  
1467  
1468  
1469  
1470  
1471  
1472  
1473  
1474  
1475  
1476  
1477  
1478  
1479  
1480  
1481  
1482  
1483  
1484  
1485  
1486  
1487  
1488  
1489  
1490  
1491  
1492  
1493  
1494  
1495  
1496  
1497  
1498  
1499  
1500  
1501  
1502  
1503  
1504  
1505  
1506  
1507  
1508  
1509  
1510  
1511  
1512  
1513  
1514  
1515  
1516  
1517  
1518  
1519  
1520  
1521  
1522  
1523  
1524  
1525  
1526  
1527  
1528  
1529  
1530  
1531  
1532  
1533  
1534  
1535  
1536  
1537  
1538  
1539  
1540  
1541  
1542  
1543  
1544  
1545  
1546  
1547  
1548  
1549  
1550  
1551  
1552  
1553  
1554  
1555  
1556  
1557  
1558  
1559  
1560  
1561  
1562  
1563  
1564  
1565  
1566  
1567  
1568  
1569  
1570  
1571  
1572  
1573  
1574  
1575  
1576  
1577  
1578  
1579  
1580  
1581  
1582  
1583  
1584  
1585  
1586  
1587  
1588  
1589  
1590  
1591  
1592  
1593  
1594  
1595  
1596  
1597  
1598  
1599  
1600  
1601  
1602  
1603  
1604  
1605  
1606  
1607  
1608  
1609  
1610  
1611  
1612  
1613  
1614  
1615  
1616  
1617  
1618  
1619  
1620  
1621  
1622  
1623  
1624  
1625  
1626  
1627  
1628  
1629  
1630  
1631  
1632  
1633  
1634  
1635  
1636  
1637  
1638  
1639  
1640  
1641  
1642  
1643  
1644  
1645  
1646  
1647  
1648  
1649  
1650  
1651  
1652  
1653  
1654  
1655  
1656  
1657  
1658  
1659  
1660  
1661  
1662  
1663  
1664  
1665  
1666  
1667  
1668  
1669  
1670  
1671  
1672  
1673  
1674  
1675  
1676  
1677  
1678  
1679  
1680  
1681  
1682  
1683  
1684  
1685  
1686  
1687  
1688  
1689  
1690  
1691  
1692  
1693  
1694  
1695  
1696  
1697  
1698  
1699  
1700  
1701  
1702  
1703  
1704  
1705  
1706  
1707  
1708  
1709  
1710  
1711  
1712  
1713  
1714  
1715  
1716  
1717  
1718  
1719  
1720  
1721  
1722  
1723  
1724  
1725  
1726  
1727  
1728  
1729  
1730  
1731  
1732  
1733  
1734  
1735  
1736  
1737  
1738  
1739  
1740  
1741  
1742  
1743  
1744  
1745  
1746  
1747  
1748  
1749  
1750  
1751  
1752  
1753  
1754  
1755  
1756  
1757  
1758  
1759  
1760  
1761  
1762  
1763  
1764  
1765  
1766  
1767  
1768  
1769  
1770  
1771  
1772  
1773  
1774  
1775  
1776  
1777  
1778  
1779  
1780  
1781  
1782  
1783  
1784  
1785  
1786  
1787  
1788  
1789  
1790  
1791  
1792  
1793  
1794  
1795  
1796  
1797  
1798  
1799  
1800  
1801  
1802  
1803  
1804  
1805  
1806  
1807  
1808  
1809  
1810  
1811  
1812  
1813  
1814  
1815  
1816  
1817  
1818  
1819  
1820  
1821  
1822  
1823  
1824  
1825  
1826  
1827  
1828  
1829  
1830  
1831  
1832  
1833  
1834  
1835  
1836  
1837  
1838  
1839  
1840  
1841  
1842  
1843  
1844  
1845  
1846  
1847  
1848  
1849  
1850  
1851  
1852  
1853  
1854  
1855  
1856  
1857  
1858  
1859  
1860  
1861  
1862  
1863  
1864  
1865  
1866  
1867  
1868  
1869  
1870  
1871  
1872  
1873  
1874  
1875  
1876  
1877  
1878  
1879  
1880  
1881  
1882  
1883  
1884  
1885  
1886  
1887  
1888  
1889  
1890  
1891  
1892  
1893  
1894  
1895  
1896  
1897  
1898  
1899  
1900  
1901  
1902  
1903  
1904  
1905  
1906  
1907  
1908  
1909  
1910  
1911  
1912  
1913  
1914  
1915  
1916  
1917  
1918  
1919  
1920  
1921  
1922  
1923  
1924  
1925  
1926  
1927  
1928  
1929  
1930  
1931  
1932  
1933  
1934  
1935  
1936  
1937  
1938  
1939  
1940  
1941  
1942  
1943  
1944  
1945  
1946  
1947  
1948  
1949  
1950  
1951  
1952  
1953  
1954  
1955  
1956  
1957  
1958  
1959  
1960  
1961  
1962  
1963  
1964  
1965  
1966  
1967  
1968  
1969  
1970  
1971  
1972  
1973  
1974  
1975  
1976  
1977  
1978  
1979  
1980  
1981  
1982  
1983  
1984  
1985  
1986  
1987  
1988  
1989  
1990  
1991  
1992  
1993  
1994  
1995  
1996  
1997  
1998  
1999  
2000  
2001  
2002  
2003  
2004  
2005  
2006  
2007  
2008  
2009  
2010  
2011  
2012  
2013  
2014  
2015  
2016  
2017  
2018  
2019  
2020  
2021  
2022  
2023  
2024  
2025  
2026  
2027  
2028  
2029  
2030  
2031  
2032  
2033  
2034  
2035  
2036  
2037  
2038  
2039  
2040  
2041  
2042  
2043  
2044  
2045  
2046  
2047  
2048  
2049  
2050  
2051  
2052  
2053  
2054  
2055  
2056  
2057  
2058  
2059  
2060  
2061  
2062  
2063  
2064  
2065  
2066  
2067  
2068  
2069  
2070  
2071  
2072  
2073  
2074  
2075  
2076  
2077  
2078  
2079  
2080  
2081  
2082  
2083  
2084  
2085  
2086  
2087  
2088  
2089  
2090  
2091  
2092  
2093  
2094  
2095  
2096  
2097  
2098  
2099  
2100  
2101  
2102  
2103  
2104  
2105  
2106  
2107  
2108  
2109  
2110  
2111  
2112  
2113  
2114  
2115  
2116  
2117  
2118  
2119  
2120  
2121  
2122  
2123  
2124  
2125  
2126  
2127  
2128  
2129  
2130  
2131  
2132  
2133  
2134  
2135  
2136  
2137  
2138  
2139  
2140  
2141  
2142  
2143  
2144  
2145  
2146  
2147  
2148  
2149  
2150  
2151  
2152  
2153  
2154  
2155  
2156  
2157  
2158  
2159  
2160  
2161  
2162  
2163  
2164  
2165  
2166  
2167  
2168  
2169  
2170  
2171  
2172  
2173  
2174  
2175  
2176  
2177  
2178  
2179  
2180  
2181  
2182  
2183

## 2. Nejstarší české mince denárové

Stejným nedostatkem pramenů je podstatně omezena naše možnost dopátrati se počátků českého mincovnictví, které se kladou do první polovice X. století. Podle názoru předního našeho numismatika doc. dr. Skalského první česká mince vznikla na konci vlády knížete Václava Sv., „nikoliv však z hospodářských příčin, aby usnadňovala směnné styky, nýbrž . . . jakožto symbol křesťanského panovníka, přihlásivšího se ke vzdělanosti západní, a moderního ve smyslu doby státu“.<sup>6</sup> Jak Skalský dále vysvětluje, teprve ražbou vlastní mince se stával kníže panovníkem ve vlastním toho smyslu a „spoluúčastníkem nejen na kulturním, nýbrž i na politickém obsahu imperia, z jehož předních práv bylo právo raziti mince. Proto jest pak mince i znakem suverenity nového státu, byť ve svazku s říší římskou“. Tento výklad Skalského o vzniku české mince se zdá mnohem pravděpodobnější než Katzovo tvrzení, že k ražbě prvních českých mincí došlo až za vlády Boleslava I., po r. 955, a to z předpokládaných důvodů politických, hospodářských i církevních.

V souhlase se Skalského replikou můžeme uznati, že Katzovy námitky nijak neprokázaly bezpodstatnost předpokladů pro existenci svatováclavského denáru. Katz uvádí na př. na obha-

<sup>6</sup> G. Skalský, Stručný přehled vývoje českého mincovnictví, str. 12. Týž pojednává obsírněji o denáru sv. Václava v monografii „Denár knížete Václava svatého a počátky českého mincovnictví“ (Praha 1929). Když pak r. 1935 vydal V. Katz spis „O chronologii denárů Boleslava I. a Boleslava II.“, v němž začátky českého mincovnictví posunuje teprve do vlády Boleslava I., po r. 955, Skalský znovu zdůraznil své názory v článku „Nejstarší české mince“ (Numismatický časopis čs., roč. XI—XII, str. 31—57).

jobu svého tvrzení o pozdějších začátcích českého mincovnictví zprávu židovského obchodníka Ibrahima ibn Jakuba,<sup>7</sup> jenž asi roku 973 navštívil Prahu a vypravuje o ní, že jest zbudována z kamene a „jest to největší tržiště oněch zemí. Tam přicházejí z města Krakova Rusové a Slované se zbožím, přicházejí k nim také ze země Turků (Maďarů) mohamedáni, Židé a Turci rovněž se zbožím a běžnými mincemi a vyvážejí od nich otroky, cín a rozmanité kožišiny. Jejich země jest nejlepší ze zemí severu a nejbohatší na živobytí. Za jeden peníz se jim prodává tolik pšenice, že stačí jednomu muži na měsíc, a ječmene jest u nich za jeden peníz tolik, že je toho na krmení pro koně na čtyřicet nocí, a kuřat deset za jeden peníz. V městě Praze vyrábějí sedla, uzdy a silné štíty, jakých se užívá v jejich zemích. Také se v zemi České zhotovují řídce jako síť tkaná pláténka, kterých k ničemu užít nelze. Mají stálou cenu: deset plátének za jeden peníz. S nimi oni obchodují a na ně vespolek počítají. Mají jich plné truhly. To jest jejich bohatství a možno za to koupiti nejdražší věci: pšenici, otroky, koně, zlato, stříbro a všechny věci“.

Uvážíme-li, že hospodářský život v X. století měl převážně naturální ráz, pak nás Ibrahimova zpráva nepřekvapuje, vždyť při tehdejší směnném obchodu byla potřeba peněz minimální a proto také mince tehdy ještě nepronikla mezi lid jako uznávané platidlo.

Svatováclavského denáru se zachovalo 8 exemplářů, z nichž jeden jest uložen v numismatické sbírce Národního musea v Praze. Na líci této nejstarší mince, měřící 12—20 mm v průměru a vážící 0,94—1,454 g, jest kříž, a na rubu zkomolený nápis. Kromě tohoto dvoustranného druhu se zachovaly 2 kusy

<sup>7</sup> Zprávu Ibrahima ibn Jakuba otiskl Josef Jireček v Časopise musea království Českého, roč. 1880, str. 295, v článku nadepsaném „Zprávy Arabův o středověku slovanském“. Nověji tyto prameny kriticky vydal G. Jacob pod názvem „Arabische Berichte von Gesandten an germanische Fürstenhöfe aus dem 9. und 10. Jahrhundert“. (Vyšlo ve sbírce „Quellen zur deutschen Volkskunde“, 1927.)

jednostranné o průměru 21—22 mm, vážící 1,189 a 1,454 g. První tento český peníz svým zevnějškem ukazuje, že mu byly vzorem mince západofrancké, čímž byla též dokumentována příslušnost sv. Václava ke kultuře západní.

Denárové mince, jejichž ražbu zahájil sv. Václav, zůstaly českým platidlem až do konce XIII. století.

Na svatováclavský denár navazují denáry Boleslava I., jejichž ráz připomíná vlivy nordické kultury vikingské. Na líci mají meč nebo luk a šíp, na rubu pak stylizovaný karolinský chrám. Záhy však zvítězil u nás vliv bavorských mincí s obrazy chrámu a kříže. Vždyť Čechy měly velmi čilé hospodářské styky s Bavory, jejichž řezenskému biskupství byly podřízeny po stránce církevní správy až do r. 973, kdy bylo založeno biskupství pražské. Za vlády Boleslava II. přechodně pronikají do našeho mincovnictví i motivy byzantské (obraz Kristovy hlavy), ale brzy nato vzhled našich denárů se přizpůsobuje anglosaským mincovním typům s rukou boží a poprsím knížete.

Již za vlády Boleslava II., kdy český stát zabíral kromě Čech a Moravy část Haliče a horní i střední Slezsko, rozvíjející se zahraniční obchod si vynutil rozšíření mince a vnesl do českého mincovnictví anglosaské prvky. Vyplývalo to z tehdejších poměrů na mezinárodních trzích soustředěných v Pobaltí,<sup>8</sup> kde obecnou měnou byly anglosaské mince, ražené hlavně za krále Ethelreda (978—1016). Jestliže se měly české mince, jež byly podle Skalského „hlavně exportním zbožím pro trhy severní“, ujmouti v Pobaltí, musily se přizpůsobiti svým vzhledem i hodnotou tehdejší běžné minci anglosaské.<sup>9</sup>

V Čechách kromě Přemyslovců, kteří měli své mincovny na Vyšehradě a na pražském Hradě, mincovali též Slavníkovci, jak to právě dokazují denáry Soběslavovy a denáry biskupa

<sup>8</sup> Viz J. Schránila „České denáry X. a XI. věku v nordických nálezech“ (Numismatický časopis čs. V, 47—51).

<sup>9</sup> O anglosaském typu našich mincí pojednává Skalský v článku „Nález českých denárů X. století v Staré Boleslavi“ (VIII. Ročenka okr. musejní jednoty v Brandýse n. L.).



Vojtěcha.<sup>10</sup> Slavníkovské mincovny byly zařízeny jednak jejich rodovém hradě Libici, jednak v Malíně u Kutné H. Denáry v těchto mincovnách za Soběslava zhotovované vá průměrně 1,405 g a byly tedy hodnotnější mincí než den přemyslovských knížat, což bylo jistě též výrazem hospodář moci rodu Slavníkova.

† Kromě českých panovníků razily své mince i jejich manžel z nichž první byla choť Boleslava I. Biagota a brzy po ní kně Emma, manželka Boleslava II., jež své denáry dávala raziti své vlastní mincovně na Mělníce.

Sotvaže se však rozmach přemyslovské moci za Boleslava úspěšně projevil expansí české měny do sousedních zemí, stává v důsledku bojů o český trůn, jež po r. 999 vyplňují če dějiny, náhlý pokles české moci hospodářské, jejímž průvodn zjevem je zhoršování a časté střídání české mince. Uvážíme že zejména v zahraničních trzích byla směnná hodnota min určována podle váhy a jakosti mincovaného kovu, znamen to vyřazení české měny z mezinárodního trhu, kde se pocho telně těšily vážnosti pouze mince hodnotné.

Teprve mincovní reforma provedená Břetislavem kolem ro 1050 ohlašuje opět přechodnou konsolidaci české mince, je ražební jednotkou se stala t. zv. pražská hřivna o váze 253 Z jedné hřivny stříbra se za Břetislava razilo 240 denárů.<sup>11</sup>

K této úpravě české mince byl Břetislav donucen sociáln hospodářskou přeměnou českých zemí v první polovině XI. s

<sup>10</sup> Viz článek G. Skalského „Denáry pražského Vojtěcha Slavníkov (Numismatický časopis čs. V, 26—46), doplněný poznámkami Fr. Ca v Numismatickém časopise čs. XV, 5—9.

<sup>11</sup> Od časů Karla Velikého (po r. 780) byla základní mincovní jedn kou váhovou libra, ze které se razilo 240 denárů o průměrné váze 1,7 Postupem času počet mincí ražených z libry stoupal, čímž se také zvět val zisk panovníkův z mincování. Tak se libra stala jednotkou poč (240 kusů = talent). Když v 11. století snahy o stabilisaci měny si n ucovaly zavedení nové mincovní jednotky váhové, vznikla „marca“, u nás byla později nazývána hřivnou a která se rovnala váze 240 z hodnocených denárů, t. j. asi 253 g. — Srovnej citovaný Přehled dr. Skalského, str. 13.

letí, kdy ustal čilý obchodní styk s baltskými trhy a česká mince byla odkázána na území vlastního státu.

Místo někdejšího exportu našel si český život hospodářský základnu ve zvýšené domácí výrobě zemědělské. Intensivnějším obděláváním domácí půdy stoupá i potřeba lidských sil pracovních, což působí k zániku vyvážení otroků. Uzavírání státních celků pro domácí měnu pak způsobuje i u nás teritorialisaci měny a tak se naše denáry stávají pouze vnitřním platidlem v Čechách a na Moravě, kde ostatně již od konce X. století měly svou nominální hodnotu.

Břetislav I. jest též autorem prvních mincí ražených na Moravě. Jsou to denáry z doby, kdy byl údělným knížetem na Moravě (1029—37). Ačkoli Břetislavova reforma české mince podle všech známek směřovala k měnové konsolidaci, přece se jeho mincovní číslo dlouho neudrželo a brzy došlo k opětovnému znehodnocení měny.

Stalo se to ponejvíce z té příčiny, že výnos mincování byl jedním z nejdůležitějších zdrojů příjmů pro krytí panovníkových vydání. Tak se z mincovního regálu záhy vyvinul velmi často užívaný prostředek, kterým si naše knížata a králové opatrovali financování svých podniků politických i vojenských. Tím se vlastně časté stahování mince a nucená její výměna za peníze méně hodnotné staly velmi citelným zdaněním nejširších vrstev lidových, na které nařiká již letopisec Kosmas a tvrdí, že by žádná porážka, ani mor, ani loupežný vpád nepřátel nemohly více ublížiti národu než ustavičné vyměňování a podvodné zhoršování mince.<sup>12</sup> Své rozhorlení proti tomuto neřádu stupňuje Kosmas ještě v další větě, kde praví: „Která zhouba neb která pekelná zloba by mohla nemilostivěji loupiti, ničiti a na mizinu přiváděti křesťany, nežli šizení panovníků při minci.“

<sup>12</sup> Praví: „Certe nulla clades, nulla pestilentia nec mortalitas nec non si hostes totam terram rapinis, incendiis devastarent, magis populo Dei nocerent, quam frequens mutacio et fraudulenta peioratio nummi.“ Srovnej Prameny dějin českých, díl II, str. 48—49 a Bretholzovo vydání Kosmy („Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag“), str. 59.

S takovým zdůvodňováním špatného stavu české mince výhradně zjištěnými záměry panovníků nelze souhlasit, neboť zhoršování peněz v XI. století jest zjevem obecným i v jiných zemích. Jeho příčinou byla stoupající potřeba peněz a nedostatek stříbra. Za těchto okolností nezbyvalo tehdejšími vládcům nic jiného, než stažením mince získati stříbro k ražbě nových peněz ovšem s menším obsahem stříbra.

Kdybychom měli po ruce doklady o vývoji kupní hodnoty těchto nově vydávaných mincí, mohli bychom snad dojít k závěru, že v tomto opatření bylo by možno též hledati první pokusy panovníků o důslednější odpoutání hodnoty peněz od hodnoty raženého kovu, což bylo v tehdejší době ochablého obchodu mezinárodního a uzavřené platnosti mince na domácím území snadněji proveditelné.

Leč při nedostatku jakýchkoli pramenů o vývoji cen ve starších dobách mohou pouze nadhoditi také tuto možnost vysvětlení, a to v přesvědčení, že se všechny uvedené motivy mohly vzájemně účastniti na zjevu, který tenkrát byl obecně evropským.

Třebaže hodnota kovu v minci u nás neustále klesala, přece mincovnictví české po stránce vyspělosti ražební techniky dosahuje vynikající úrovně,<sup>13</sup> takže v „době úpadku stříže i zrna patří české denárky k nejkrásnějším mincím evropským, vynikají celkovou úpravou, rozmanitými obrazy a provedením v jednotlivostech tak, že budí úžas historiků středověkého umění. Vzorů pak nejen v mincovnictví, ale v středověkém umění vůbec dosud nenalézáme.“<sup>14</sup>

Jak rychle klesala hodnota denárů ještě na počátku XII. století, vidíme nejlépe na srovnání denárů Vladislava I. (1109 až 1125), vážících 0,78 g o jakosti 0,634, s denáry Vladislava II.

<sup>13</sup> O vnějšku našich mincí a jejich vzorech napsal zajímavý příspěvek dr. G. Skalský do Sborníku Nár. musea, roč. 1938, pod názvem „České mince a pečeti 11. a 12. století“.

<sup>14</sup> Viz G. Skalský, K dějinám mincovnictví českého a moravského do počátku XIII. stol., Časopis matice moravské, roč. 48, str. 1—48.

(1140—74) o váze 0,7 g a jakosti 0,254.<sup>15</sup> Úpadek české mince dostupuje vrcholu za knížete Fridricha (1179—89), kdy jeho denáry sice vážily 1,2 g, ale měly jakost 0,170, což při srovnání s denáry Boleslava II. znamenalo, že v nich hodnota stříbra poklesla na pětinu. Třebaže se nástupci Fridrichovi snažili zastavit další znehodnocování české mince, jejich pokusy neměly valného výsledku. Teprve mincovní reforma Přemysla I., který kolem roku 1210 zavedl po německém vzoru nový druh jednostranně ražené mince zv. brakteáty, dala nový směr dalšímu vývoji české mince.

Co se týče mincovních poměrů na Moravě, překvapuje, že se v moravských nálezech české mince téměř nevyskytují, což lze vykládati okolností, že v XI.—XII. století byla mince pro Moravu obstarávána údělnými knížaty,<sup>16</sup> a to nezávisle na mincovních poměrech českých.

Jen tak si můžeme vysvětliti, že v moravských mincovnách (v Brně, Jihlavě, Znojmě a v Olomouci<sup>17</sup>) byly až do r. 1260 raženy dvoustranné denáry, zatím co v Čechách již od r. 1210 byla uvedena do oběhu mince brakteátová.

<sup>15</sup> I. c., str. 36.

<sup>16</sup> Viz Smolík, Denáry údělných knížat na Moravě, Rozpravy České akademie, I. tř., roč. V, č. 2 (1896).

<sup>17</sup> Pro existenci olomoucké mincovny se vyslovuje dr. G. Skalský podle nálezů mincí, jež nepochybně nasvědčují tomu, že byly raženy v Olomouci.



### 3. České a moravské brakteáty

Upřílišené kořistění českých panovníků z mincovního regálu záhy vzbuzovalo nedůvěru k denárům, místo nichž se začalo koncem XII. století užívat k placení neraženého stříbra. Tím ovšem byly příjmy královské značně ztenčovány. Rovněž vzrůstající příliv německých peněz do našich zemí, souvisící s kolonizací, znamenal snížení potřeby peněz domácích. Od počátku XIII. století proudil od severního pomezí českého do nitra naší vlasti stále rostoucí počet německých kolonistů, hlavně pak z Míšeňska. Směry jejich cesty ukazují nám hojné nálezy míšeňské mince, vyskytující se u Litoměřic, Žatce, Ústí n. L., na Roudnicku (Chodouny), v okolí Kralup (Zlončice), v okolí Mimoně (Heřmanice), u Hradce Králové (Libčany) a j. Na západě Čech k nám pronikali kolonisté bavorští, kteří rovněž přinášeli s sebou domácí minci. Z hospodářsky vyspělejších krajů přicházející kolonisté uváděli v naší zemi s naturálním hospodářstvím agrárním ve známost u nich doma vžitý již systém hospodářství peněžního. Proto závazky kolonistů na nově osazované půdě byly jakožto t. zv. úroky vyměřovány většinou v penězích. I tato okolnost znamenala podstatné zvýšení potřeby peněz. Aby Přemysl I. získal domácí minci náležitou autoritu, rozhodl se k její reformě a na místě dvoustranných denárů špatné jakosti začal na počátku XIII. století raziti podle míšeňského vzoru jednostranné brakteáty z dobrého stříbra.<sup>18)</sup>

Tímto přízpůsobením se měnovým poměrům v Německu měly

<sup>18)</sup> Viz G. Skalský, Studie o českých a moravských brakteátech (Numismatický časopis čs. VIII, 28—62) a J. Šusta, Dvě knihy českých dějin, I, 86 a n.



býti u nás vytlačeny z oběhu cizí mince a zároveň snadnější a rychlejší výrobou brakteátů bylo umožněno opatřiti dostatečné množství oběživa.

V první polovici XIII. století byly u nás rozšířeny t. zv. brakteáty veliké, o průměru 38—42 mm, na nichž je vyobrazen korunovaný král. Za Přemysla II. (po r. 1260) odpoutala se česká mince brakteátová od míšeňského vzoru a místo velikých byly raženy brakteáty střední (27—32 mm) a malé (16 mm), kteréžto odstupňování bylo pravděpodobně vynuceno pokročilejším životem hospodářským, vyžadujícím složitější soustavu měnovou. V době Přemysla II. došlo též k decentralisaci ražby, která byla rozložena do 17 významnějších měst českých zemí.<sup>19</sup> Při tom bylo pamatováno i na hospodářskou souvislost pomezních krajů s okolní cizinou a proto v druhé polovině XIII. století jsou v plzeňské mincovně raženy dvoustranné denáry, podobné řezenským,<sup>20</sup> jistě s průhledným cílem, aby totiž vytlačily z oběhu bavorskou minci v západních Čechách.

Co se týče mincovnictví moravského, jež na Brněnsku od roku 1233 mělo správce v mincmistru Brunonovi, uvádějí prameny XIII. století též mincovnu v Jihlavě.

Z druhé poloviny XIII. století máme první zprávy o vlastní organizaci mincoven, v nichž byla výroba mince oddělena od směnárny, ve které se vyměňovala mince stará za novou, bernou. V mincovních dílnách se připravovalo stříbro přimíšením předepsaného množství mědi na ražební kov, zv. sazené stříbro, jež se lil v t. zv. cány, t. j. pláty, z kterých minciři tepali plech předepsané tloušťky. Z tohoto plechu se vykrajovaly střížky stanovené váhy a velikosti, na kterých se vyrážely příslušné nápisy a obrazy.

České i moravské mincovny byly pronajímány mincmistrům, kteří podle královských nařízení razili minci. Byli to lidé ve-

<sup>19</sup> J. Šusta uvádí 13 mincoven, a to v Praze, Plzni, Písku, Klatovech, Kadani, Mostu, Chebu, Olomouci, Brně, Jihlavě, Opavě, Kladsku a Žitavě. Viz České dějiny II, 1, 545.

<sup>20</sup> Viz G. Skalský, Ražba dvoustranných denárů v Čechách v době brakteátové, Numismatický časopis roč. XV, str. 23—40.

směs zámožní, kteří mincováním ještě vydatně rozmnožili své statky. V Praze se připomíná jako první mincmistr r. 1207 Driloth, r. 1253 Eberhard, r. 1269 Henning. Tito mincmistři byli pověřeni též dohledem na správný oběh mince a měli pečovat, aby nebyla padělána. Na činnost mincmistrů dohlédali královští notáři, jejichž povinností bylo bdíti nad dodržováním hodnoty mince, jak byla ujednána v příslušné nájemní smlouvě, a vybíratí ujednaný králův podíl na zisku z mincování.

Naproti tomu směnárny pronajímal panovník na rok družstvům zámožných měšťanů.

Leč ani tato zdokonalená organizace českého mincovnictví nemohla udržeti brakteátové mince při náporu fiskálních nároků na mincovní regál.<sup>21</sup>

Naproti tomu rozkvět řemesel a obchodu ve městech a stále pronikavější vžívání se systému hospodářství peněžního způsobily, že se již v druhé polovici XIII. století soustava lehké mince denárové přežívala jako nepraktická a začala nejprve v Itálii a ve Francii (1266) ustupovati hodnotné minci. I u nás při placení větších částek ještě ve XIII. století bylo užíváno neraženého stříbra a jen drobnější zbytky byly dopláceny v mincích brakteátových, jejichž obliba při zhoršování jakosti pochopitelně klesala. Z neblahé této situace vysvobodily české panovníky bohaté nálezy stříbrné rudy v Čechách, jež umožnily Václavu II. ražbu plnohodnotné mince a položily tak základy k opětovnému rychlému pronikání hospodářské i politické moci posledních Přemyslovců.

<sup>21</sup> O horním regálu, jenž úzce souvisí s mincovnictvím, viz přehledný výklad v citovaném již Skalského Přehledu.

## 4. Zavedení grošů

Jak již bylo naznačeno, malá hodnota brakteátové mince odpovídala spíše potřebě domácího zemědělství, které jejím prostřednictvím snadno uskutečňovalo svoje drobné platy, než zájmům rozvíjejících se řemesel a obchodu, kde již bylo třeba hodnotnější mince k realizaci značnějších plateb. Nejvíce ovšem překážely brakteáty rozvoji obchodu mezinárodního, pro který mince z tenkých plíšků byla nepohodlná, zejména při uzavírání rozsáhlejších obchodů a při hotovém placení větších částek. Proto, i když bylo panovníky nařizováno, aby veškeré platy na tržištích a v zemi vůbec byly uskutečňovány domácí mincí, kupci se tomu v zájmu usnadnění platby všemožně vyhýbali.

Nemalý podíl nechuti cizích obchodníků k přijímání ražené mince vzbuzovala ještě i častá její proměnlivost, na kterou si stěžuje Petr Žitavský ve své kronice zbraslavské, kde v 66. kapitole, líčící vznik a příčiny ražení českých grošů, píše: „Vždyť v kterýchkoli létech v každém jednotlivém městě a obci česká mince přeměňovala útvar denáru jednou nebo dvakrát, takže který denár často byl včera nebo předevčírem dobrý a berný, po krátkém údobí několika dní přestával býti k potřebě.“<sup>22</sup>

Poněvadž obnovování mincí nebylo prováděno ve všech městech současně, nezřídka se stávalo, že denár platný v Plzni byl v Praze nebo v jiném městě již neplatný.<sup>23</sup>

<sup>22</sup> Prameny dějin českých, díl IV, str. 80. — Původní latinský zápis zní: „Quibuslibet quippe annis in urbibus et civitatibus Bohemie singulis transfigurabat formam denarii moneta semel aut bis, ita ut qui heri et nudius tercius fuerat sepe denarius bonus et datilis, post breve dierum spacium esse desineret usualis.“

<sup>23</sup> V kronice zbraslavské o tom dále na téže straně čteme: „Nemo enim tunc lucrose de civitate ad civitatem, de foro ad forum aliud racione

h  
h  
Jestliže se i zkušený kupci obávali rizika ztráty při častém obnovování mince, o to více byli tím postižení prostí venkované, kteří nerozuměli ani hodnotě ani váze mince.<sup>24</sup>

6  
m  
Za těchto okolností nijak nás nepřekvapuje rozhorlené odsouzení tohoto zastíraného okrádání lidu<sup>25</sup> ve zbraslavské kronice, vždyť někdy až přehnané líčení škodlivých následků častého obnovování mince mělo tím působivěji zdůrazniti zásluhy Václava II., zakladatele zbraslavského kláštera, jenž v zájmu obecného dobra („ut commune bonum per amplius dilataret“) zavedl reformu české mince.

Benátky  
denarii  
grossi  
L  
P  
Proto když Benátky k povznesení svého obchodu r. 1194 zavedly kromě ražby drobných denárů ještě peníze větší, zv. „denarii grossi“, jejich příkladu pak r. 1230 následovala Pisa a r. 1266 francouzský král Ludvík IX. ražbou t. zv. tourských grošů („Turonensis grossus“), připojil i Václav II. k této nové měnové soustavě svou říši a r. 1300 začal raziti groše pražské.

4  
Tuto pronikavou mincovní reformu umožnila tomuto slavnému českému vládci bohatá ložiska stříbra v Čechách, jež v Kutné Hoře, u Havlíčkova Brodu, Jihlavy a j. poskytovala od 13. století takové množství tohoto vzácného kovu, že již hodnota stříbra v českých brakteátech za Přemysla II. mohla býti vynikající jakosti.

6  
Objev českého stříbra spadá právě do časů, kdy stoupající jeho spotřeba na mincování byla v Evropě nedostatečně kryta výtěžkem z tehdejších stříbrných dolů. V důsledku toho snadno pochopíme zbožné díkůvzdání, jež čteme v Horním právu krále Václava II., kde se praví: „Ale že stvoření nemůže se podle

mercium poterat transire, sua vendere aut aliena emere, quoniam numus, qui valuit hic, usum non habuit illic.“

<sup>24</sup> Tamtéž: „Decipiebatur inter hec multociens de rure veniens simplicitas rusticana foripeta, cum nichil posset vendere aut emere, nisi sub institorum quandoque falsorum et iniustorum impari pondere et mensura.“

<sup>25</sup> Tamtéž: „Et quod magis est, talis mutacio numorum cunctis quasi occultum intulit latrocinium, cum hodie enim quis habere se gaudebat denarium, cras habebat obolum, et hoc fiebat, quociens numisma fuerat variatum in quolibet contractu.“



sluhy odvděčiti Stvořiteli, alespoň rukama k nebi vztyčenýma  
ky vzdáváme za všechna dobrodiní, protože Jeho milost, tvo-  
ic nás, v tom mezi jinými dobrodiními nás obšťastnila, že když  
akřka všechna království již vyschla co do dolování zlata a  
říbra, jediné úrodné Čechy za našich časů svým zlatem  
stříbrem je úrodně zavlažují.“

Třebaže nelze mluvit o jedinečnosti těžby stříbra v Čechách,  
řece českému království v řadě zemí s doly na stříbro patřilo  
ehdy místo nejpřednější.

Kromě Jihlavy, jež od pol. 13. století měla proslulé doly na  
tříbro, koncem 13. a na počátku 14. věku začala zvláště Kutná  
Iora oslňovati tehdejší svět bohatstvím svých stříbrných rud.<sup>26</sup>  
a právě bohaté české doly na stříbro umožnily Václavovi II.  
avedení „věčné“ mince grošové.

Jedním z nejdůležitějších středisek světového obchodu byla  
enkráte Florencie, která s ostatními toskánskými městy razila  
estu probouzejícímu se kapitalismu obchodně-průmyslovému  
představovala i významného činitele při kladení základů  
mezinárodnímu úvěru. Podnikaví kapitalisté i z jiných měst  
talských sdružovali se již ve 13. století ve zvláštní společenstva  
„societates“) a vytvářeli tak značné kapitálové hodnoty, jimiž  
nohli ovládati obchod i úvěr v okolních státech. Tyto společ-  
nosti byly zúčastněny nejen na financování italského dovozu  
vývozu, nýbrž záhy se staly věřiteli panovníků a obstarávaly  
inanční záležitosti kurie.

Poněvadž mezi členy těchto sdružení byli vynikající znalci  
ehdejšího obchodu a peněžnictví, vybírali si je vládcové za  
oradce ve věcech finanční správy a mincovnictví. Značné je-  
ich peněžní hotovosti umožňovaly jim pronajímati doly i min-  
ovny, jak to v druhé polovici 13. století učinili florentští kapi-  
alisté v čele s Belliottem de'Rabuffati v Tyrolsku a roku 1293  
e Francii, kde bratři Musciato a Albizzo de' Francesi z Flo-  
encie se stali „takřka finančními ministry“ Filipa Sličného.

<sup>26</sup> Viz příspěvek B. Mendla o českém stříbre v sborníku „Co daly naše  
emě Evropě a lidstvu“ (díl I), který najdeme též v separátu „Tři stati  
dějin hospodářství a techniky v našich zemích“. (Praha 1939.)



Podle náznaku Šustova,<sup>27</sup> s tímto působením florentských kapitalistů se Václav II. patrně při své účasti na říšském sněmu v Norimberce, kde toho času (1298) dleli též zmínění bratři de' Francesi.

Proto již v roce 1299 vysílá Václav svého kancléře Petra z Aspeltu do Italie pravděpodobně s posláním, aby tu vyjednal podobnou účast florentského kapitálu na zvelebení českého mincovnictví.

Jen tak si můžeme vysvětliti, že již na počátku roku 1300 přicházejí do Prahy tři Vlaši — Rinieri, Appardo a Cino — „mužové důmyslní se zkušeností odbornou tak znamenitou, že mohli s užitkem řídit veliký podnik“.<sup>28</sup> Že byli vskutku dobrými odborníky i organisátory, tomu nejlépe nasvědčuje okolnost, že již v červenci 1300 přicházely u nás do oběhu první groše, jež oslavil Petr Žitavský ve své kronice touto latinskou básní:<sup>29</sup>

„Srdce učinila veselými takřka většině tato mince,  
groš mnozí počítají jakoby za svatý,  
kteří jej uchovávají a zároveň více hromadí  
a jako za svaté je ctí...“

A vskutku pro tehdejší střední Evropu byly pražské groše dalekosáhlou vymožeností, jež umožnila pevné zakotvení peněžního hospodářství a znamenala významný krok v hospodářském vývoji celé středoevropské oblasti.

Největší výhodou nové grošové měny byla její trvalá („věčná“) platnost, t. j. nepodléhala ustavičnému obnovování, takže peníz zůstal v oběhu, dokud se neopotřebil. To ovšem připravilo panovníka o značný zdroj příjmů, dříve tímto způsobem tak celkem pohodlně opatrovaných.

Tento úbytek královského fisku měl nahraditi výnos nově zavedeného monopolního obchodu se stříbrem, takže veškeré

<sup>27</sup> České dějiny II, 1, str. 551.

<sup>28</sup> Kronika zbraslavská, Prameny dějin českých IV, 80.

<sup>29</sup> Tamtéž a cit. studie Mendlova o českém stříbre, str. 23.

stříbro v zemi vytěžené muselo býti odevzdáno do mincoven a teprve jako ražená mince mohlo přijíti do oběhu. Tím ve způsobě zvýšeného příjmu z raženého veškerého stříbra a zamezením dřívějších ztrát panovníkovy pokladny, vznikajících při běžném placení větších peněžních částek neraženým stříbrem, dostalo se královskému fisku značného příjmového osvěžení.

Vzorem pro ražbu grošů byly tourské groše francouzské, při čemž se ovšem uplatnily též vlivy vlašské. Z hřivny stříbra (253 g) razily se 64 groše o váze 4 g. Poněvadž mincovna platila za hřivnu stříbra 56 grošů, představoval hrubý zisk z ražby asi 12,5 %, což byl ovšem při srovnání s dřívějšími zisky při obnovování mince velmi nepatrný ražební poplatek.

Stříbro pražských grošů bylo velmi dobré jakosti a obsahovalo jen šestnáctinu příměšků. Tím se nová česká měna stala zprostředkovatelem směny a uchovatelem hodnot nejen u nás, nýbrž i za hranicemi českého státu. Proto zbraslavský kronikář jistě po pravdě v citované již své básni nezapomněl připomenouti:

„Tento groš již všude trvá jako nejvyšší, o němž vím, že daleko se rozptýlil, ale zřídka se vrátil, neboť vycházívá z království a nesmí se vraceti, neboť snadno bývá zadržen, když vně nalezen bývá, a strážěn bývá; dobře se ví, co platí.“

Pražské groše, jež byly raženy pouze v kutnohorské mincovně<sup>30</sup> a jež ovládly celou Václavovu říši, měly na lici kolem královské koruny nápis „Wenceslaus Secundus, Dei gratia rex Boemie“ a na rubu kolem lva s korunou nápis „Grossi Pragenses“.

Vedle grošů byly raženy ještě menší grošíky, zv. parvi, kterých připadalo 12 na groš. Vážily asi 0,51 g a obsahovaly 0,277 g ryzího stříbra. Tím byla u nás vytvořena měnová soustava, která navázala na někdejší početní soustavu denárovou

<sup>30</sup> Ostatní mincovny v Čechách i na Moravě byly zrušeny a groše zavedeny v celém státě, aby „lid, který společně má jediného krále a v jediném jest pojat království, také v jediné měně měl vzájemné společenstvo“.

(12 denárů tvořilo jeden solidus) a prakticky vyhovovala potřebám tehdejšího hospodářského života.

Stálost hodnoty grošů vnesla do našeho hospodářského vývoje předtím nezvyklý prvek konsolidace a stabilisace, což zejména mohla uvítati rostoucí třída rentiérů, kterým takto byly zabezpečeny pevné platy, ať již to byly úroky z lánů na dědinách, či z městských domů. I panovník, jehož významnou část příjmů tvořily platy kolonistů, zajistil si tak do budoucna trvalou hodnotu svých značných důchodů.

Veliké tyto přednosti české měny dovedla záhy oceniti i sousední cizina a „český král se stal, zejména pokud trvaly zmatky v Uhrách, pánem trhů zahraničních, Polska, Uherska, Rakouska<sup>31</sup> a jiných německých zemí v sousedství, kde všude vytlačoval měnu domácí a stal se namnoze vyšší jednotkou, na níž závisela drobná, proměnlivá mince domácí“.<sup>32</sup> Grošová měna česká jakožto nejlepší měna středoevropská byla účinnou složkou nejen hospodářské, nýbrž i politické moci české ve středověku.

<sup>31</sup> Na proudění českých grošů do Rakouska upozorňuje městský archivář vídeňský dr. Rudolf Geyer ve své přehledné studii „Münz- und Geldgeschichte seit der Mitte des 14. Jahrhunderts“ (str. 21) otištěné v publikaci „Materialien zur Geschichte der Preise und Löhne in Österreich“, sv. I, Vídeň 1938.

<sup>32</sup> Viz G. Skalský, Mincovní reforma Václava II., Český časopis historický XL, 30.

## 5. Za lucemburských králů

Václav II. dal naraziti tak značné množství grošů, že nebylo třeba mincovati ani za jeho tří nástupců (Václava III. 1305—06, Rudolfa Habsburského 1306—07 a Jindřicha Korutanského 1307—10). Teprve Jan Lucemburský pokračoval v ražbě grošů a zavedl též půlgroše, vážící 1,25—1,70 g. Za vlády tohoto panovníka došlo ke zhoršení jakosti stříbra v groších, jež se pohybovala od 0,918—0,883. Nejvíce byly znehodnoceny parvi, které při váze 0,55—0,65 g obsahovaly pouze 0,225 g stříbra.

Další mincovní novotou Jana Lucemburského bylo zavedení zlatých dukátů.

Tím získal Jan Lucemburský Čechům další průkopnické místo v oboru středoevropského mincovnictví, neboť jeho zlaté dukáty byly spolu s dukáty uherskými první mincí toho druhu ve střední Evropě.

Původ této zlaté mince nutno hledati ve Florencii (proto se jmenovala „floreni“), kde se začala raziti r. 1252. V letech devadesátých 13. století (1284—85) příkladu Florentských následovala i republika benátská a razila zlaté mince na lici s obrazem dóžete, klečícího před sv. Markem, a na rubu s podobou Krista obepjatou nápisem „Sit tibi Christe datus, quem tu regis, iste ducatus“.<sup>33</sup>

A právě poslední slovo tohoto latinského nápisu („ducatus“) dalo název této nové zlaté minci, jíž se od těch časů říká dukát.

Působením rozsáhlých obchodních a úvěrových styků Florencie a Benátek s nejdůležitějšími hospodářskými středisky tehdejšího světa staly se záhy dukátové mince světovou valutou

<sup>33</sup> „Budiž Ti, Kriste, dáno ono vévodství, jemuž vládneš.“

mburskému zapojiti naše země do soustavy hodnotné světové valuty, ovládající evropský obchod, v němž zlaté peníze byly pro svou velikou hodnotu i trvanlivost pevnou jednotkou, na kterou se přepočítávala vlastní hodnota mincí stříbrných i všeho ostatního zboží a všech statků. Když Karel Robert provedení monopolisace uherského zlata získal možnost diktovat jeho cenu, byl vzájemný cenový vztah obou drahých kovů ustanoven poměrem 1:15, což proti dřívější jejich relaci (1:10) znamenalo 50 % zvýšení hodnoty zlata vzhledem ke stříbru. Toto zdražení uherského zlata mělo značně nepříznivý vliv na vývoj kursů českých stříbrných mincí v cizině. Vzájemný poměr grošů k dukátům byl stanoven tak, že se za zlatý dukát platilo 16 grošů.

Bylo by jistě zajímavé studovati, jak se tehdy vyvíjel kurs českých grošů, jak byly postupně vytlačovány stále oblíbenějšími dukáty z mezinárodního trhu. Studium takové by ovšem předpokládalo rozsáhlé pátrání v archivu měst, v nichž se tehdy soustřeďoval mezinárodní obchod.

Jistě by pak bylo lépe možno posouditi domněnku, jež se častým odvoláním vnučuje při hodnocení významu naší měnové aliance Uhry a trochu nám připomíná historii trojského koně, důmyslně provedenou Karlem Robertem. Tomuto panovníku se totiž podařilo za pomoci Prahy, jež tenkrát měla vybudováno obchodní spojení s evropským západem, jihem i východem, dostat uherské zlato (ve formě dukátů) na mezinárodní trhy tím se oprostiti od pout Vídně, jejímž prostřednictvím předtím přicházelo uherské zlato teprve do ostatních zemí. Když se mu toto podařilo, mohl změřiti sílu svého zlata i s českým stříbrem a tím podstatně brzdit rozmach českých posic na mezinárodních trzích ve svůj prospěch.

K tomu ovšem bude též třeba probádati i vnitřní cenové poměry u nás, zjistiti rozsah i směry našeho dovozu a vývozu teprve na základě poznání těchto činitelů bude možno učiniti spolehlivější závěry o vlivu uherského zlata na vývoj kupní síly



naší měny doma i za hranicemi. Že úspěch hospodářské politiky uherské zahájené Karlem Robertem nebyl trvalý, toho neposlední příčinou byla okolnost, že nástupce Janův Karel IV. jako český král i římský císař založil hospodářskou moc své říše na českém stříbře. Tak mocenská síla Karlovy říše způsobila, že již v druhé polovině 14. století byl obnoven starý cenový vztah zlata ke stříbru v poměru 1:11.

Nedostatek domácího zlata potřebného k mincování dukátů u nás způsobil, že se zlaté měny užívalo jen při placení značnějších částek do ciziny, kdežto v běžném obchodním styku zůstaly hlavním platidlem stříbrné groše. Tak se od časů Jana Lucemburského vyskytují u nás paralelně mince zlatá i stříbrná, které podle zápisu v kronice zbraslavské za prvního lucemburského krále měly býti rozmnoženy ještě o minci měděnou.<sup>36</sup>

Poněvadž se však dosud nenalezly Janovy měděné mince, soudí dr. G. Skalský, že za Jana Lucemburského nebyly u nás ještě vůbec raženy a že zpráva kronikáře zbraslavského jest jedním z projevů jeho animosity vůči Janovi Lucemburskému.

Z reprezentativních důvodů byly patrně již za krále Jana<sup>37</sup> raženy u nás t. zv. tlusté groše na způsob francouzských piederforts, které patrně byly určeny jako dary pro cizí panovníky a hodnostáře.

Mnohého překvapí, že za nástupce Janova, Karla IV., doznaly české groše na své kvalitě dalšího zhoršení, ač se mluví všeobecně o velikém tehdejší rozkvětu hospodářského života a blahobytu za vlády Otce vlasti. Můžeme si to vysvětliti jednak značným vyčerpáním kutnohorských dolů za Jana Lucemburského a zvýšenou potřebou mince, jejíž hojnější oběh si vynucovaly též mnohé veřejné stavby a investice Karlovy, jednak financováním dynamické politiky Karla IV. českými groši, kterých mnoho odcházelo za hranice jako různé platby za politické

<sup>36</sup> Prameny dějin českých, IV, 284.

<sup>37</sup> Smolík ve své práci „Pražské groše a jejich díly“ (Rozpravy České akademie, třída I., roč. III, č. 3) soudí, že byly raženy až za Karla IV.

i územní koncese.<sup>38</sup> Proto české groše za Karla IV. váží pouze 2,84—3,4 g o jakosti 0,750—0,840.

Ještě více znehodnotil malé peníze, které vážily 0,45—0,55 g o jakosti 0,333, takže průměrně v jednom denáru bylo pouze 0,167 g čistého stříbra, kdežto za Jana obsahovaly ještě 0,225 g „fejnu“. Pro tento druh mince se již v první polovici 14. století začalo u nás vžívati nové pojmenování halěr („Hallenses“),<sup>39</sup> které za Karla IV. zobecnělo. Špatná jakost halěrů byla příčinou, že úřední přepočet, podle něhož 1 groš se rovnal 12 halěrům, nebyl v praktickém životě dodržován.<sup>40</sup> Ukázal na to B. Mendl ve své edici „Knihy počtů města Brna v l. 1343—65“ (v Brně 1935) a zjistil, že při výměně halěrů sebraných při městské berni za groše utrpělo město ztrátu, jež byla v účtech zapisována mezi pravidelná vydání. Tak r. 1360 bylo za groš v Brně žádáno až 13,7 halěrů, čímž město ztrácelo 5—8 grošů na hřivně. Hlavní příčinou zhoršování drobné mince byla okolnost, že náklady spojené s jejich ražbou byly vyšší než při ražení grošů, což při nízké hodnotě drobných peněz znamenalo, že buď byly raženy z kovu odpovídajícího jakostí i vahou jejich hodnotě nominální a pak jejich výroba byla pro mincovnu pasivní nebo málo výnosná, anebo jejich kov byl zhoršen. V prvním případě bylo jich raženo velmi málo a proto slýcháme časté nářky na jejich nedostatek. V druhém případě nominální hodnota drobných mincí neodpovídala hodnotě kovu v nich obsaže-

<sup>38</sup> Tak na př. r. 1373 Karel IV. odškodnil markrabí Otu za odstoupení Branibor, jež českému státu otevřely cestu k Severnímu moři, týdenním důchodem 60 kop. z kutnohorské urbury, k čemuž mu byl přidán další roční důchod 3000 kop rovněž z Kutné Hory. Podobně i Václav IV. zapsal r. 1404 míšeňskému markrabí Vilémovi 24 hřivny týdenního důchodu z Kutné Hory. Viz cit. studii Mendlovu o českém stříbře, str. 24.

<sup>39</sup> Pojmenování to vzniklo podle drobné mince zavedené v Halle ve Švábsku r. 1228. Byly to stříbrné plíšky, na jejichž jedné straně byla vyražena ruka a na druhé kříž.

<sup>40</sup> Srovnej práci C. O. Castelina „Heller und Pfennig in Böhmen in den Jahren 1378—1471“.

ného, jež byla menší. Jedině kvalita českých dukátů, jež se razily neustále v Praze, se nezměnila, což bylo jistě v příčinné souvislosti se snahou udržeti jejich mezinárodní kurs. Zato byla za Karla pozměněna jejich stránka vnější tak, že na líci mají vyraženy panovníkovo poprsí s královskými odznaky, na rubu pak českého lva.

Z doby Karlovy se nám zachovaly i první zprávy o cenách zboží. Podle Beneše Krabice z Veitmile<sup>41</sup> byla r. 1361 tak veliká neúroda, že se platilo za korec žita v Praze až 30 grošů, kdežto v r. 1362 byla opět veliká úroda, že korec žita stál pouze jeden groš.<sup>42</sup> To jest ovšem veliké cenové rozpětí, které superlativně ukazuje značné výkyvy cen obilí, jež se při tehdejších špatných poměrech komunikačních řídily převážně podle stavu místní úrody.

Tak skrovný prozatím po ruce jsoucí materiál nepřipouští ovšem ani pokus o nějakou analysu kupní síly grošů za Karla IV., kterýžto rozbor jistě by nám osvětlil pravou podstatu blahobytu za tohoto slavného vládce. Snad podrobnější výzkum městských archivů v Čechách i na Moravě vyplní citelnou tuto mezeru a opatří nám k tomuto účelu dostatek hodnověrných a lépe použitelných dokladů.

Ze vzácných zpráv dochovaných o mincovních poměrech u nás za Karla IV. nejvýznamnějším pramenem je mincovní řád ze dne 2. listopadu 1378. Je to nejstarší náš mincovní řád, který dosud známe. Vyplývá z něho, že panovník nebyl spokojen s tehdejším stavem české mince a uznával veliké škody, které vznikly českým zemím z jejího zlehčení. Proto po úradě s knížaty a pány českými nařídil, aby mincmistr napříště razil groše i haléře takto: „Ke 100 hřivnám čistého stříbra nemá se dávatí více přísady nežli 12 hřiven, a z takovéto sazené hřivny nechť

<sup>41</sup> „Eodem anno, quia blada in omnibus terris male provenerant, fuit caristia magna valde, ita quod mensura sive stricho siliginis solveret in Praga per mediam sexagenam.“ *Prameny dějin českých IV*, 527.

<sup>42</sup> „Tanta provenit eodem anno bladi ubertas, ut stricho siliginis solveret in Praga per unum grossum.“ *Tamtéž*.

se razí 70 pražských grošů té stříže a zrna, že v 70 groších pražských musí býti hřivna čistého stříbra. Téže jakosti nechť jsou i haléře, jichž 12 rovná se groši . . . Dále nařizujeme dva zkoušeče (examinatores) pro zjištění stříbra v groších a haléřích . . . Jeden z nich a přední jmenován bude námi a vždy naším dědicem, králem českým, druhého nechť volí pánové čeští (barones regni), kteří každého čtvrtletí přisedají soudu, řečenému cúda . . . Tento druhý zkoušeč placen bude též od nás, a po naší smrti od každého krále českého, a sice má dostati z královského desátku hřivnu grošů (marcam grossorum), t. j. 56 grošů . . . Oba zkoušeči složí přísahu . . . a žádný ani haléř ani groš nesmí vyjít z mince, který by jimi zkoušen nebyl . . . Kdyby však přes to vinou zkoušečů lehčí mince, nežli zde stanoveno, ražena byla . . . a zkouškami to dokázáno před králem a pány . . . pak nechť jsou tito jako „falsarii“ trestáni na životě . . . Aby toto zlehčení haléřů a grošů tím jasněji bylo poznáno, poroučíme na věčné časy, aby každý český pán, přisedající toho času cúdě, takové zkoušky při sobě zachoval, aby tím po případě vina zkoušečů neb jakýkoli v tom podvod dokázán a potrestán byl.“<sup>43</sup>

Tak podle tohoto mincovního řádu měly míti groše i haléře jakost 0,893. Poněvadž groše Karlovy byly pouze jakosti 0,750 až 0,840 a haléře dokonce jen 0,333, byla by reforma tato znamenala podstatné zlepšení naší mince. Leč brzy nato následující smrt Karlova († 29. listopadu 1378) zmařila uskutečnění tohoto projektu a rovněž z doby Václavovy se nám nezachovala žádná mince, jež by odpovídala svou jakostí zmíněnému mincovnímu řádu. Smolík se domnívá, že „možná po r. 1378 takového zrna groše u nás skutečně tepány byly, pak ale najisto lze tvrditi, že v následujících letech z oběhu vzaty, v mincovně přepalovány a na horší minci přeměňovány jsou“. Příležitost k tomu Václavovi pravděpodobně poskytl r. 1407 vydaný nový

<sup>43</sup> Viz J. Smolík, Pražské groše a jejich díly, str. 18.



mincovní řád,<sup>44</sup> v němž hodnota kovu ražebního byla upravena tak, že ke stu hřivnám stříbra holého šedesát čtyry hřiven mědi přísady dáno býti má a k dobrým penězům anebo halěrům ke stu hřivnám stříbra dobrého a holého půl druhého sta mědi přísady dáti“.

Tímto novým mincovním řádem byla jakost pražských grošů snížena na 0,610 a halěrů na 0,400. To prakticky znamenalo, že se z jedné hřivny razilo 95½ groše nebo 1386 halěrů. Tím při mincování hřivny stříbra na halěře byl panovníkův zisk o 20 grošů větší než při mincování grošů. Poněvadž přes tento jakostní nepoměr bylo zachováno ustanovení, že 12 halěrů tvoří pražský groš, byly tímto opatřením postíženy právě nejširší vrstvy lidové, jež užívaly peněz drobných. Toto zhoršování kvality českých grošů dalo vyniknouti značnému rozdílu mezi početní jednotkou grošovou — kopou a mezi mincovní jednotkou, hřivnou. Kopa byla vždy neměnným číslem (60), zatím co hřiven (lat. marca) bylo několik druhů, a to hřivna pražská<sup>45</sup> (253 g), moravská (280 g), dále hřivny lehké po 48 groších, za Jana Lucemburského hřivny 56grošové, kterých se držela mincovna, hřivny 60grošové, jež se rovnaly kopě, a konečně Václavova hřivna po 64 gr. Dále se rozlišovaly hřivny čistého stříbra od hřiven sazených neboli mincovních, jež obsahovaly měď v poměru stanoveném v příslušném mincovním řádu. Nejčastěji užívanou byla hřivna o 64 groších, která byla za Václava II. základem českého mincovnictví.<sup>46</sup>

Zajímavé jest sledovati důsledky poklesu jakosti grošů v jejich vztahu k dukátům. Za dukát se r. 1325 platilo 16 grošů, roku 1379 již 17 grošů, roku 1380 pak 18 grošů a roku 1424

<sup>44</sup> Srovnej H. Jireček, *Codex iuris bohemicus*, II, 3, 170.

<sup>45</sup> Viz článek B. Mendla „O hřivně pražské“ v Českém časopise historickém, roč. XXXII (1926), str. 120—6, který dal podnět k polemice dr. G. Skalskému, jenž odpověděl na článek Mendlův v Numismatickém časopise čs., roč. III, 39 článkem „O marce pražské a moravské na rozhraní stol. 13.“. Oba autoři pokračovali ve svém sporu ještě v XXXIII. roč. Českého časopisu historického.

<sup>46</sup> Viz citovaný již Skalského Přehled, str. 20.



dokonce již 24 groše. Zlatých peněz ovšem tenkrát bylo jen málo a používalo se jich většinou pouze při platech do ciziny.

Zlehčování peněz způsobilo, že se v době Václava IV. rovnala hřivna stříbra 115½ groše, kdežto za Václava II. platila pouze 64 groše. Tento prudký pokles kvality české mince dal podnět ke stížnosti i našemu středověkému mysliteli Tomáši Štítnému ze Štítného,<sup>47</sup> jenž ve svém díle „Knížky šestery o obecných věcech křesťanských“<sup>48</sup> (str. 160—1) píše: „Tak mi se zdá, že když najprv které knieže zarazí dobrý peniez, že bez hříechu móž toho užitek skrovný jmieti; neb musí k tomu lidi jmieti, aby to pósobili. Ale jakž pod týmž obrazem učiní horší peniez, chtě toho užiti více, tak jest to inhede lešť. Neb pravý peniez má býti též váhy, a z takéhož stříebra nebo zlata, jako dřevný, když jest též postavy. Ještě by menší zlé bylo, když horší činie peniez na váze, aneb více mědi přičinějíc, by proměnili i postavu; neb mnoho lidí tiem oklamají o jich jměnie, z kupcív i z rozličných řemeslníkův. Coj' zlúpeno pánov a vládyk od toho času v jich úrociech, jakž jest dobrý groš český za krále Václava druhého byl zaražen! Neb v ta doba čtyrie a šestdesát stáli za hřivnu stříebra . . . Potom v týž obraz více mědi za našich otcív přičinili, že dva a sedmdesát bylo jich za hřivnu stříebra. Pak teď nevelmě dávno za nás opět v týž obraz i v túž váhu přičinili ještě více, že osmdesát jich bylo za hřivnu. Pak již za mincmaisterstvie Rotlebova tolik sú mědi přimiesili, že za puoldruhé kopy jedva dadie hřivnu stříebra! Hlédajž, nejsúliť páni v svých úrociech škodni, i vládyky po vší zemi: Ktož dřieve jměl čtyři a kopu plata, ten jedva nynie, jmaje puoldruhé kopy, jmá tolik stříebra. Protož což kolivěk jest nám třeba, to jest dráže; neb již znají kupci, že v českém groši více mědi, nežli dřeve. A coj' pak zámatku o haléri, to ti vědie, ktož u Praze bývají často!“ Rozhořčení Štítného vyplývalo jistě nemalou

<sup>47</sup> Viz též J. M. Novotného „Finančně politické názory Tomáše ze Štítného“ uveřejněnou ve sborníku „Miscellanea historicoiuridica“ vydaném r. 1940 k šedesátinám Jana Kaprasa.

<sup>48</sup> Vydal r. 1852 Karel Jaromír Erben.

měrou z okolnosti, že jako zeman byl odkázán na stálé platy poddaných, jež touto devalvací byly ve své hodnotě podstatně sníženy, ale ani selskému stavu znehodnocená měna nepřinesla mnoho užitku, poněvadž si vrchnosti znehodnocované peněžité důchody z poddaných doplňovaly zvyšováním jejich naturálních povinností (robot).<sup>49</sup>

S úpadkem hodnoty české mince za Václava IV. souvisí i ledabylé provedení ražby českých grošů, jež se projevilo i při mincování drobných peněz. Podle nařízení Václavova z 27. listopadu 1384<sup>50</sup> byla stažena drobná stříbrná mince, jejíž dva druhy byly tenkrát v oběhu, a místo ní byly raženy větší a menší čtyřhranné halěrky. Smolík se domníval,<sup>51</sup> že k ražbě těchto nových peněz nedošlo, kdežto Em. Nohejlová ve své citované studii o mincovně Joštově dokázala, že se skutečně tyto čtverhranné penízky zachovaly (předtím byly považovány za „husitské halěře“). V téže studii naznačila též autorka, že v l. 1390 až 1401 byla v Brně za markraběte Jošta pravděpodobně v činnosti mincovna, v níž se razily jednostranné černé halěře s orlicí. Tím se opět na krátký čas po téměř stoleté přestávce zúčastnila Morava na ražbě mincí.

Z doby Václava IV. zachovalo se nám již přece jen více pramenů, které nám dávají lépe nahlédnouti do struktury hospodářského života na přelomu 14. a 15. věku a umožňují alespoň částečně poznati hodnotu peněz v době předhusitské.

Pokusil se o to B. Mendl, jenž podle městských knih pražské a kolínské v údobí 1384—1462 sestavil tuto cenovou tabulku:<sup>52</sup>

<sup>49</sup> Pomocí poddanských robot mohly vrchnosti zintensivniti hospodaření na svých statcích a tak si vynahradily pokles hodnoty pozemkové renty z půdy rustikální.

<sup>50</sup> Viz Palacký, *Über Formelbücher*, II, č. 169. Srovnej Em. Nohejlová, *Moravská mincovna markraběte Jošta*, *Numismatický časopis* čs., IX, 64—65.

<sup>51</sup> *Pražské groše a jejich díly*, str. 23.

<sup>52</sup> Mendl, *Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských v letech 1378—1434*, *Český časopis historický*, roč. XXII, str. 425.

|           | pšenice                                                              |         | ječmen                                                              |              | žito                              |         |
|-----------|----------------------------------------------------------------------|---------|---------------------------------------------------------------------|--------------|-----------------------------------|---------|
|           | v Kolíně                                                             | v Praze | v Kolíně                                                            | v Praze      | v Kolíně                          | v Praze |
| 1384-85   | —                                                                    | —       | 3 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> gr.                                   | —            | —                                 | —       |
| 1385-86   | 6 <sup>6</sup> / <sub>7</sub> gr.                                    | —       | 4 <sup>11</sup> / <sub>13</sub> , 5 gr.                             | —            | —                                 | —       |
| 1386-87   | —                                                                    | —       | —                                                                   | —            | —                                 | —       |
| 1387-88   | —                                                                    | —       | —                                                                   | —            | —                                 | —       |
| 1388-89   | 4 <sup>10</sup> / <sub>12</sub> , 5 <sup>9</sup> / <sub>13</sub> , 5 | —       | 5 gr.                                                               | —            | 7 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>     | —       |
| 1389-90   | —                                                                    | —       | 4 gr.                                                               | —            | —                                 | —       |
| 1390-91   | 5 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> (?) gr.                                | —       | 5 gr.                                                               | —            | —                                 | —       |
| 1391-92   | 6 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> gr.                                    | —       | 6 <sup>3</sup> / <sub>13</sub> , 5 <sup>3</sup> / <sub>13</sub> , 6 | —            | —                                 | —       |
| 1392-93   | —                                                                    | —       | 5 gr.                                                               | 5 gr.        | —                                 | —       |
| 1393-94   | —                                                                    | —       | 6, 6 <sup>3</sup> / <sub>13</sub> , 7 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>   | —            | —                                 | —       |
| 1394-95   | —                                                                    | —       | 4 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> gr.                                   | 4 gr. 8 hal. | —                                 | —       |
| 1395-96   | 4 gr. 3 hal.                                                         | 6 gr.   | 3 gr. 4 hal. 3 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>                          | —            | —                                 | —       |
| 1396-97   | —                                                                    | —       | —                                                                   | —            | —                                 | —       |
| 1397-98   | —                                                                    | —       | 6 gr. bez hal.                                                      | —            | —                                 | —       |
| 1398-99   | 7.2 gr.                                                              | —       | —                                                                   | 5 gr.        | 6 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> gr. | —       |
| 1399-1400 | —                                                                    | —       | 6 gr.                                                               | —            | —                                 | —       |
| 1400-1401 | 6 gr.                                                                | —       | 6 gr.                                                               | —            | —                                 | —       |
| 1401-1402 | 6 gr.                                                                | —       | 5 gr.                                                               | —            | —                                 | —       |

průměrná cena 5.86

5.05

381  
1405  
1407  
1433  
1416  
1428  
K těmto údajům můžeme připojit z Tatrových „Soudních akt konsistoře Pražské“ ještě další zprávy o cenách. Roku 1381 stála v Praze měrice pšenice 4 gr. 2 hal., v září 1405 — 7 gr., v únoru 1407 —  $6\frac{1}{2}$  gr. a na podzim téhož roku byla měrice žita po 5 gr., r. 1433 však již za  $7\frac{1}{2}$  groše. Ječmen r. 1416 platil 7 grošů a r. 1428 stoupla jeho cena až na 13 grošů.

1410  
1418  
15  
118  
1420  
Voli byli prodáváni r. 1395 po 70 gr. a r. 1418 po 105 gr., kdežto kráva stála r. 1410 jednu kopu gr. Neznáme-li kvalitu (u obilí) a váhu (u dobytka) tohoto prodávaneho zboží, jest obtížné vypočísti nějaké přesnější číslo o kupní síle grošů. Proto Mendl udává jen přibližnou průměrnou hodnotu groše z 2. pol. XIV. stol. převodem na předválečnou rakouskou korunu a stanoví její kupní sílu na 2,14 K. To je však pouze přibližný výpočet. K vyšetření přesnějšího údaje bude nutno prostudovati dochované staré městské knihy a z nich vytěžit nový srovnávací materiál.

Ačkoli pokles hodnoty peněz připadal domácím lidem značný, přece jen ve srovnání s poměry v ostatních zemích na sever od Alp nebyl úpadek mince u nás ještě tak žalostný.

Vidíme to na kursu českých grošů ve Vídni, jež na počátku XIV. století byly vyměňovány za 6—7 denárů vídeňských a r. 1390 dosáhly poměru  $1:6\frac{1}{2}$ —7,2.<sup>53</sup>

Teprve za husitských válek rozmáhající se padělání mince bylo příčinou opatrnějšího postupu při hodnocení českých grošů v Německu.

<sup>53</sup> Tamtéž, str. 58.



obchodní. Nedostatek pramenů znemožňuje nám prozatím rozřešit otázku, zda v Čechách byly dukáty raženy dříve než v Uhrách. U nás zavedení dukátů je spojeno stejně jako předtím při zavádění mincí grošových s povoláním florentských finančníků. Zbraslavská kronika klade ražbu prvních českých dukátů k r. 1325.<sup>34</sup> Tímto počinem si jistě chtěl Jan Lucemburský především opatřit nový zdroj příjmů pro svou stále potřebnou pokladnu, ale není vyloučeno, že tím i sledoval snahu zameziti konkurenci uherských zlatých mincí, jež buď v téže době nebo záhy nato razil uherský král Karel Robert. Jak zjistil prof. Balint Hóman ve svém díle „A magyar királyság penzügyei és gazdaság politikája Károly Robert korában“ (Budapešť 1921),<sup>35</sup> počátkem 14. stol. nastala mezi královstvím českým a uherským významná spolupráce hospodářská i měnová, která byla namířena hlavně proti kořistění Vídně, strhující na sebe bohatý výnos z prostředkování prodeje uherského zlata do západních zemí. Proto Uhry, na něž v této době silně působil pokročilý hospodářský život českých zemí, raději se přimkly ku Praze, která pravděpodobně kupovala od nich doma se nedostávající zlato k mincování dukátů, a společně s českou mocí hospodářskou se snažily pronikati hlavně do Polska. Proto r. 1329 došlo v obou státech i k zavedení jednotné valuty, jež potrvála do r. 1338, kdy výnos bohatých zlatých dolů umožnil úplné osamostatnění Uher od české finanční politiky a zavedení výlučně zlaté měny.

V tomto svazku vzájemné spolupráce setrvaly Uhry pouze dotud, pokud samy nestačily k provedení svých záměrů. Jakmile se však zmohly, zahájily samostatnou hospodářskou politiku, namířenou i proti zájmům Čech.

Dukáty byly raženy v Praze a vážily 3,5—3,69 g o jakosti 0,986 (téměř 24karátové zlato). Dukáty se podařilo Janu Lu-

<sup>34</sup> Prameny dějin českých, IV, 273.

<sup>35</sup> Referoval o něm obsírně V. Chaloupecký v Českém časopise historickém, roč. 1922, str. 438—442, jakož i J. Macůrek v Časopise Národního musea, roč. 1932, str. 38 a d.